

Å gjøre det tradisjonelle utradisjonelt

Klespraksis, agens og motstand blant unge kvinner i Teheran

Doing the traditional untraditionally

Clothing practices, agency and defiance among young women in Tehran

Kjersti Simonsen

Mastergrad i sosialantropologi fra Universitetet i Bergen, Institutt for sosialantropologi, Universitetet i Bergen

simonsenkjersti@gmail.com

Kjersti Simonsen er utdannet fra Universitetet i Bergen, og fullførte mastergraden sin ved Institutt for sosialantropologi våren 2018. Masterprosjektet hennes utforsker unge iranske middelklassekvinneres hverdagsliv, tanker om fremtiden, og uttrykk for motstand mot det politiske klimaet i Iran. Hennes øvrige interessefelt er muslimsk feminisme, kvinnerettighetsaktivisme og kvinners klespraksiser generelt i Midtøsten.

SAMMENDRAG

Denne artikkelen utforsker et aspekt av unge kvinners hverdagsliv i Irans hovedstad Teheran. Den iran-ske staten utøver et rigid lovverk når det gjelder hvordan individer skal kle seg og oppføre seg på offentlige steder i landet. Under feltarbeidet mitt i Teheran observerte jeg at mange unge kvinner brøt kleskoden, eller balanserte på grensen mellom det som betegnes som *chadori* (akseptabel klesstil) og *badhejabi* (ikke akseptabel klesstil). Disse observasjonene førte til at jeg fattet interesse for å utforske nærmere hva som var motivasjonen og intensjonen til kvinner som valgte å operere i dette grenselandet. I samtaler med informanter ble jeg gjort oppmerksom på at badhejabi-klesstil ofte var et uttrykk for misnøye med den obligatoriske kleskoden, som går ut på at alle kvinner i Iran er påbudt å dekke til hele kroppen og hodet (*hejab*). De unge kvinnene jeg ble kjent med fortalte om hvordan de bevisst gikk inn for å bære tradisjonelle klesplagg på en utradisjonell måte, som et uttrykk for misnøye med lovverket og det politiske klimaet i landet. Jeg argumenterer for at denne måten å uttrykke misnøye med et politisk system på er viktig i et land som Iran, der organisert politisk motstand er risikabelt for individer å engasjere seg i.

Vinner av Betwixt & Between 2018.

Nøkkelord

Agens, Motstand, Iran, Autonomi, Kvinnelig klespraksis

SUMMARY

This article explores one aspect of young women's everyday lives in the Iranian capital, Tehran. The Iranian state apparatus operates within a rigid legal framework when policing the appearance and behaviour of individuals in the public places of Iranian society. During my fieldwork in Tehran, I observed many young women consciously breaking the mandatory dress code, or operating in the borderlands between what is described as *chadori* (acceptable clothing practices) and *badhejabi* (non-acceptable clothing practices). These observations lead me to take a particular interest in the motivations and intentions of the women navigating these borderlands. In conversation with informants, I was made aware that *badhejabi* clothing practices were often an expression of discontent with the mandatory dress code, which requires all women in Iran to totally cover their body and head (*hejab*). The young women I befriended spoke about how they intentionally wore traditional pieces of clothing in an untraditional way, as an expression of discontent with the Islamic laws and the political climate in the country. I argue that such forms of expressions of defiance against a political system are significant in a country such as Iran, where organized political resistance is extremely risky for individuals to be engaged in.

Winner of Betwixt & Between 2018.

Keywords

Agency, Defiance, Iran, Autonomy, Clothing Practices

Det var blitt sen ettermiddag i Teheran og jeg satt på t-banen sørover, på vei fra Tajrish til Haft-e Tir Square. T-banen var et ypperlig sted å observere byens yrende folkeliv, midt i blinken for en antropologspire på sitt første feltarbeid. Turene mine med t-banen utspilte seg som oftest uten problemer, men akkurat denne dagen ble jeg vitne til en opphetet konfrontasjon. To unge jenter sto og snakket ivrig sammen inntil en av dørene i vognen. De var ikledd dongeribukser, korte og åpne jakker, og ansiktene deres var tungt sminket. Sjalet til den ene jenta hadde falt ned over skuldrene hennes, og det lange svarte håret hennes var dermed udekket. De fniste og kikket ned på mobilene sine. Plutselig la jeg merke til at en ung kvinne kom gående mot dem med raske og bestemte skritt. Hun var ikledd chador, en iransk variant av tradisjonell islamsk klesdrakt. Hun var tydelig opprørt, og begynte å rope og kjeft på den udekkede jenta. Hun ba jenta om å rette opp sjalet sitt. Det var tydelig at den udekkede jenta og venninnen hennes syntes situasjonen var komisk. De gjorde narr av den opprørte kvinnen, og de avfeide forespørselen hennes. Kvinnen i chador ble ytterligere opprørt da jentene ikke tok henne på alvor. Hun hevet stemmen, bevegde seg nærmere dem, og hele kroppen hennes ristet av sinne. Hun prøvde aggressivt å rette opp jentas sjal, og tok tak i klærne hennes. Den unge jenta begynte å forstå at kvinnen mente alvor. Hun prøvde å dytte kvinnen bort fra seg, og ropte skjellsord til henne. Etterhvert som situasjonen eskalerte, kom flere kvinner kledd i chador løpende bort for å hjelpe venninnen sin, og noen prøvde å skille de to kvinnene fra hverandre. Både skjellsord og knyttnever haglet, og situasjonen var definitivt ute av kontroll. Da vognen stoppet på en stasjon, kom en mann plutselig inn gjennom dørene og begynte å slå kvinnene med en søppelsekk. En annen mann tok tak rundt den udekkede kvinnen, bar henne ut av vognen og satte henne ned på plattformen. Kvinnene i chador forble inne i vognen da t-banen forlot stasjonen.

Denne artikkelen utforsker hvordan unge iranske kvinner forholder seg til statlige restriksjoner i Iran, og spesielt den lovpålagte kleskoden som gjelder for alle kvinner og

jenter. Under mitt feltarbeid i Teheran observerte jeg kvinner som aktivt og bevisst begikk overtredelser av den statlig lovpålagte kleskoden. Jeg vil argumentere for at intensjonen som ligger bak disse overtredelsene, er et ønske om å uttrykke misnøye med det islamske regimets lovverk, samt den sosiale og politiske situasjonen i Iran. Gjennom seks måneders feltarbeid i Teheran fikk jeg mulighet til å delta i hverdagslivet til flere unge kvinner, og fikk dermed et unikt innblikk i de utfordringene de møter daglig i offentlige rom i byen. Jeg observerte at mine informaners klespraksis og adferd i urbane offentlige rom var i strid med det statlige regelverket for det som omtales som «kvinnelig utseende og adferd», og at kvinnene i stor grad ytret et ønske om å ha muligheten til å uttrykke sin individualitet og autonomi. I løpet av feltarbeidet observerte jeg en rekke metoder og strategier som unge kvinner benyttet seg av i sin daglige navigasjon gjennom Teheran, i tillegg til deres systematiske overtredelser av offentlige restriksjoner på adferd og klespraksis. Jeg argumenterer for at disse praksisene har et kollektivt og offentlig aspekt som gjør dem transformative for sosialt liv og sosiale normer i Teheran, fordi de blir repetert hver dag av unge kvinner i offentlige rom. De etnografiske eksemplene i artikkelen vil utforske hvordan mine informanter forholder seg til de statlige restriksjonene som er pålagt dem, og fokusere på hvordan de i utgangspunktet bruker tradisjonelle klesplagg (*hejab*¹) på en utradisjonell måte for å uttrykke misnøye med den nåværende politiske og sosiale situasjonen i Iran, i tillegg til å gjøre krav på sin rett til tilstedeværelse på egne premisser i offentlige rom. Jeg skal i all hovedsak benytte meg av James Scotts teorier om «everyday forms of resistance» og Sherry Ortners teorier om agens for å behandle empirien i denne artikkelen.

Vignetten ovenfor beskriver hvordan det tidvis kan oppstå spenninger og konfrontasjoner mellom de kvinnene som følger kleskoden, og de kvinnene som gjør det stikk motsatte. I likhet med flere andre offentlige rom og former for offentlig transport i Teheran, er t-banen kjønnsdelt og kvinner og menn har separate vogner. På grunn av dette hender det ofte at kvinner ikke er så nøye med å rette opp sjalet sitt dersom det faller ned, fordi de kun er omgitt av andre kvinner. Ofte skaper ikke dette negative reaksjoner blant de andre kvinnelige passasjerene, uavhengig av hvordan medpassasjerene selv kler seg. På en annen side viser situasjonen jeg observerte til at det tydeligvis finnes spenninger i samfunnet mellom mennesker med ulike verdier når det gjelder tildekking og klespraksis, og at den obligatoriske kleskoden er et tema som opptar mange iranere. Det offentlige regelverket som regulerer kvinners kleskode i Iran er formulert på en vag måte og kan dermed være vanskelig å forholde seg til. Det generelle budskapet i loven er at alle kvinner, uansett religion og nasjonalitet, må kle seg på en måte som omtales som «beskjeden og tekkelig» («modest and proper»). I artikkel 638 i The Islamic Penal Code of Iran står det følgende:

Anyone who explicitly violates any religious taboo in public, besides being punished for the act, should also be imprisoned from ten days to two months, or should be flogged (74 lashes). Women who appear in public without proper hejab should be imprisoned from ten days to two months or pay a fine of 50 000 to 500 000 Rial.²

(MEHR, 2007)

1. Hejab er den persiske måten å skrive hijab på. Hejab er persisk, hijab er arabisk.
2. 500 000 Rial tilsvarer 98 NOK. Minstelønnen til en lærer i Iran i 2014 var 6 000 000 rial, som tilsvarer 1176 NOK.

Loven sier ikke noe spesifikt om hva «proper hejab» er, eller hva som er uakseptabel klesdrakt for kvinner. Dermed får både iranske kvinner og moralpolitiet, som skal håndheve lovverket, stort spillerom til å tolke loven. Dette kan være både positivt og negativt for begge parter. Kvinner får større muligheter til å ikle seg plagg som balanserer i grenselandet for hva som blir ansett for å være akseptabelt, uten å nødvendigvis eksplisitt bryte lovverket. Samtidig får moralpolitiet større subjektiv definisjonsmakt når de patruljerer gatene, og den enkelte politimann/kvinne kan i større grad definere selv hvem de mener har brutt kleskoden.

Når jeg refererer til «moralpolitiet» i denne artikkelen, bruker jeg samme begrep som informantene mine gjorde, i likhet med andre iranere jeg var i kontakt med. Det offisielle navnet til moralpolitiet er *Gasht-e Ershad* (lit. Guidance Patrol), og det er denne avdelingen innenfor de statlige politistyrkene (*The Law Enforcement Force of Islamic Republic of Iran*) som har ansvaret for å overvåke at innbyggerne opprettholder korrekt kleskode og normer for adferd i offentlige rom. *Basij* (lit. mobilisering) er en del av moralpolitiet. *Nirooy-e moqavemat-e basij* (Basij Resistance Force) er en paramilitær organisasjon basert på frivillighet, og ble grunnlagt av Ayatollah Khomeini i 1979. Kvinner og menn som jobber som frivillige i organisasjonen kalles *basiji*. Basij mottar ordre fra den iranske revolusjonsgarden. Basiji av begge kjønn patruljerer iranske gater for å passe på at innbyggerne opptrer og kler seg korrekt i henhold til moralkodeksene og lovverket. Sivile individer som tar på seg oppgavene til *Gasht-e Ershad* i offentlige rom, kan også refereres til som et slags moralpoliti, men i denne artikkelens kontekst er det i all hovedsak det offisielle moralpolitiet det refereres til når begrepet brukes.

HEJAB SOM ET SYMBOL PÅ MOTSTAND

Iranian history can be seen as a microcosm of human history as a whole: Empires, revolutions, invasions, art, architecture, warriors, conquerors, great thinkers, great writers and poets, holy men and law-givers, charismatic leaders and the blackest villains.

(Axworthy, 2016: 19)

Antropolog Fadwa El Guindi argumenterer for at debatten om hejab i dagens Iran må bli sett på i lys av politikken til tidligere styresmakter i landet (2003: 174). Irans første *shah*³, Reza Pahlavi, forbød alle former for kvinnelig tildekking i offentlige rom i 1936, som en del av et omfattende moderniseringsprosjekt. Kvinner som brøt disse lovene ble anholdt på gaten, og sjalene deres ble ofte fjernet med tvang (Mir-Hosseini, 1996: 155). Presteskapet og de religiøse lederne var rasende, og for mange kvinner var det å gå på gaten uten hejab like skamfullt som å gå naken (Guindi, 2003: 174). Blant eliten og overklassen i Teheran ble de nye retningslinjene ønsket velkommen og de ble sett på som et viktig steg mot å gi iranske kvinner økt frihet. Siden den gang har debatten om hejab vært en arena for konflikt mellom tilhengere av moderniseringsprosjektet, og tilhengere av presteskapet og det som omtales som «islamsk autentisitet», der hver side har sin egen definisjon av hva som er

3. Shah er det persiske ordet for konge.

korrekt moral (Mir-Hosseini, 1996: 153). Reza Shahs sønn og tronarving, Muhammad Reza Shah, videreførte sin fars politikk når det gjaldt kvinnelig tildekking og modernisering av det iranske samfunnet. På slutten av hans regjeringstid hadde folket fått nok av hans autoritære styresett, og et opprør mot monarkiet var i anmarsj. Opprøret kulminerte i Den Islamske Revolusjonen, ledet av Ayatollah Khomeini, som tok makten i 1979 og innførte et Shari'a-basert lovverk og obligatorisk hejab for alle kvinner og jenter. Nok en gang opplevde deler av befolkningen statlig kontroll i forbindelse med klær og utseende, særlig kvinner som ikke ønsket å ikle seg hejab. Selv om statsledere og regimer har blitt byttet ut gjennom årenes løp, har en ting vært konstant; kvinners kleskode har alltid vært et sentralt operasjonsfelt for den iranske statsmakten (Mir-Hosseini, 1996: 143).

I desember 2017 og utover i 2018 oppsto det uroligheter flere steder i Iran. Demonstrasjoner brøt ut i små og store byer over hele landet i løpet av de siste dagene av 2017, og fortsatte inn i det nye året. Et stort antall ungdommer fra arbeider- og middelklassen, for det meste studenter og arbeidsledige, deltok i demonstrasjonene. Det ble demonstrert mot økte matpriser, prestestyret, den skyhøye arbeidsledigheten og den innskrenkede ytringsfriheten generelt. Moralpolitiet og militæret gikk ut i gatene med full kraft. Opprørene ble slått hardt ned på, og mange ble fengslet. Demonstrasjonene kom overraskende på både Iran og resten av verden. De er fortsatt ikke klart definert, og fortsatt uten leder eller klar organisering. Det eksisterte ulike budskap, og demonstrasjonene var spredt over et stort geografisk område. Allikevel er de i aller høyeste grad betydelige og viktige å studere nøye, fordi de viser dybden av det iranske folkets misnøye grunnet manglende økonomisk, politisk og sosial fremgang i årene etter den Islamske Revolusjonen.

CHADORI OG BADHIJABI

I 1979 lyktes Ayatollah Khomeinis islamske revolusjon med å styrte Pahlavi-monarkiet. Siden den gang har alle kvinner i Iran, uavhengig av nasjonalitet, religiøs tilhørighet og sosial status, vært lovpålagt å praktisere en Shari'a-forankret kleskode definert av statlige organer. Dette innebærer å dekke til all hud (bortsett fra ansiktet), hår, og det som blir omtalt som «kvinnelige former». Ideelt sett skal farger og mønstre på klær være nøytrale, og bruk av sminke skal være minimal. Mange offentlige rom i Iran er kjønnsdelte, og det er forventet at kvinner skal forholde seg rolige og passive når de oppholder seg på offentlige steder der både menn og kvinner har adgang. Den typen adferd som er forventet av kvinner er en sosial norm som er tungt nedfelt i iranske samfunnsstrukturer. Det er nødvendig for artikkelens kontekst å gjøre rede for to sentrale begreper når det gjelder kvinners klespraksiser, og hvordan iranske kvinner går kledd. Begrepet *chadori* brukes om kvinner som kler seg i det tradisjonelle plagget *chador*⁴, en lang kappe som dekker håret og omgir hele kroppen bortsett fra ansiktet. Begrepet *badhijabi*⁵ brukes om kvinner som fører klespraksiser som står i strid med det Shari'a-baserte lovverket som regulerer kvinners utseende. Selv om mange kvinner i Nord-Teheran, hvor jeg gjorde feltarbeid, kler seg i chador, er en kombinasjon av *roosari* og *manteau* det man ser oftest i gatene i denne delen av byen.

4. Chador er persisk for «telt».

5. Badhejab er persisk for «dårlig hijab». Ordet «bad» på persisk betyr nøyaktig det samme som på engelsk, «bad».

Roosari er et løstsittende sjal eller skjerf som brukes til å dekke håret, og manteau er en lang og løstsittende ytterjakke. Selv om svart og andre mørke farger blir ansett av presteskaper som det mest moralsk korrekte, er fargerike plagg i aller høyeste grad til stede i bybildet i Teheran. Å kle seg i fargerike plagg var en av metodene informantene mine brukte for å gjøre tradisjonelle klesplagg utradisjonelle.

Menn har langt færre restriksjoner å forholde seg til når det gjelder klær og utseende, og de står i stor grad fritt til å ikke seg hva de måtte ønske. Unntaket er shorts, som ansees for å være upassende. T-skjorter eller kortermede skjorter er greit for menn å bruke. Den vanligste bekleddingen for menn i urbane strøk, utenom tradisjonelle klesplagg, er sandaler eller lukkede sko, lange bukser, og langermet skjorte. Selv om langt hår ikke har vært vanlig for menn tidligere, kan man nå se flere og flere unge menn i urbane strøk med lengre hår. Iranske menn jeg snakket med følte ikke på det samme behovet for å utfordre statsmakten gjennom klespraksis på samme måte som kvinnene gjorde. Flere av dem pekte på det faktum at livet i Iran var mye lettere for dem på alle måter enn det var for iranske kvinner, spesielt med tanke på utseende og adferd. «Kvinner har så mange sosiale normer de må følge, og det er mange som har meninger om hvordan en kvinne skal se ut og oppføre seg. De utsettes for mye mer sosialt stigma enn oss menn.», sa en av mine mannlige bekjente til meg. «Vi menn nyter en mye større frihet enn kvinner her i Iran», sa en annen bekjent. Da jeg ba ham utdype påstanden fortsatte han:

Menn kan stort sett komme unna med mye mer enn kvinner kan her til lands. Vi kan stort sett kle oss som vi vil, vi trenger ikke dekke oss fullstendig til. Vi kan også bo alene selv om vi ikke er gift, og vi nyter større frihet når det gjelder yrkeskarriere. Når folk spør meg om jeg vil flytte fra Iran tenker jeg at det egentlig ikke er så ille her. Men bare så lenge man er mann! Det er helt klart mye vanskeligere for kvinner å leve her.

Kvinnens klespraksiser har for mange i det internasjonale samfunnet blitt selve symbolet på den Islamske Republikken Iran. Statsapparatet har gjort kvinnens moralske status til et symbol på hvordan den islamske republikken Iran skal være organisert, og kvinnekroppen blir sett på som en indikator på samfunnets moralske situasjon (Direnberger, 2011). Informantene mine hevdet at den islamske republikken ønsker å kontrollere befolkningens moralske verdier gjennom å kontrollere kvinnekroppen, ved å håndheve lover som dikterer både hvordan kvinner skal se ut og oppføre seg. Kroppen, spesielt kvinnekroppen, er under press i Iran, og fysiske kropp er et sted hvor regimet kan uttrykke sin makt over befolkningen. Offentlige rom blir arenaer hvor denne statsmakten utspiller seg, gjennom kjønnssegregering og restriksjoner på individets oppførsel og bevegelser (Direnberger, 2011). Presteskapets makt uttrykkes i stor grad gjennom kontroll av kvinnens sosiale og religiøse moral, gjennom lovfestede regler for kontroll av kvinnens kropp, klespraksis og oppførsel i offentlige rom. Offentlige demonstrasjoner er ulovlige i Iran, og det er derfor stor risiko forbundet med å delta i dem. Mine informanter sa at fordi de ikke hadde noen annen mulighet til å vise sin misnøye med hvordan landet deres ble styrt, ble denne misnøyen uttrykt på nøyaktig den samme arenaen staten ønsker å kontrollere, nemlig kvinnekroppen. De uttrykker sin motstand og misnøye ved å på en uorganisert og subtil måte uttrykke det regimet omtaler som dårlig oppførsel på offentlige steder – la sjalet falle langt bak slik at håret synes, gå med litt for kort jakke, flørte med gutter samtidig som man kjører rundt

i biler, eller sosialisere med det motsatte kjønn på offentlige steder. Antropolog Pardis Mahdavi har studert iranske ungdommers seksuelle praksiser i Teheran. Ifølge henne ønsker unge iranere å skape *fitna*, moralsk kaos, for å undergrave regimes moralske kode (Mahdavi, 2009: 8). Under mitt eget feltarbeid fikk jeg høre lignende beretninger i samtale med mine informanter.

METODE

Jeg fikk innpass blant informantene mine hovedsakelig gjennom stedet jeg bodde under feltarbeidet, et slags studenthjem for kvinner. Dette studenthjemmet ble et viktig sted for forskningsprosjektet mitt, og spesielt for å komme i kontakt med potensielle informanter. Flere gode relasjoner ble skapt der, og jeg kom i kontakt med kvinner som etterhvert ble mine nære venner og som ga meg uvurderlige innblikk inn i ungdomskultur og samfunnsliv i Teheran. Jeg var også i kontakt med andre unge kvinner som ikke hadde noen tilknytning til studenthjemmet. Disse kvinnene fikk jeg sjansen til å møte via en kontakt jeg hadde skaffet meg før jeg dro til Teheran.

Mitt seks måneder lange feltarbeid i Teheran kan sies å være en kombinasjon av det Clifford Geertz refererte til som «deep hanging out», og «appointment anthropology» (Luhmann, 1996: vii). Alle informantene mine var unge middelklassekvinner i tjuetårene og hadde alle travle hverdagsliv fylt med universitetsstudier eller jobb i ukedagene, hvor det ikke alltid var passende for meg å følge dem rundt. Derfor møtte jeg som oftest informantene mine på ettermiddagen og kvelden i ukedagene, enten på en kafe, i en park, i bazaaren eller i private hjem. I helgene ble jeg ofte med informanter på besøk til familiene deres. Vi deltok på fester eller andre uformelle sosiale sammenkomster sammen. Når varmen og forurensingen i bykjernen ble for intens, trakk vi mot de friske og kjølige fjellområdene nord i Teheran, hvor vi gikk turer eller drakk te på et av de mange tehusene i fjellsiden. Informantene mine var medlem av ulike vennekretser, og ikke alle kjente hverandre. Jeg fikk derfor muligheten til å bygge relasjoner med et bredt spekter av potensielle informanter. Fokuset mitt var imidlertid på unge middelklassekvinner, og alle hovedinformantene mine var fra samme sosioøkonomiske bakgrunn. Jeg møtte informantene mine både individuelt og i grupper. Et sted jeg ikke trengte å lage avtaler om å møte informantene mine, var på studenthjemmet hvor jeg bodde sammen med flere av dem. Her var det lett å spontant komme i prat med folk og tilbringe tid sammen. Vi samlet oss ofte på kveldstid på felleskjøkkenet på etasjen vår. Det var fem etasjer i bygget, med ca. 15–20 kvinner boende på hver etasje. På felleskjøkkenet lagde vi mat sammen eller bare satt rundt bordet og snakket om løst og fast. Hvis jeg hadde behov for det, var dette en ypperlig arena for meg til å ta opp større spørsmål og problemstillinger jeg hadde opparbeidet meg i forbindelse med feltarbeidet. Min hovedtilnærming til selve feltarbeidsmetoden var å observere og delta i så mange som mulig av hverdagsaktivitetene til informantene mine, for å kunne forstå hva som var viktige elementer i livene deres. Etterhvert som jeg ble bedre kjent med kvinnene jeg levde sammen med, introduserte flere av dem meg for familiene sine og venner de hadde utenfor studenthjemmet.

Jeg hevder ikke å kunne si noe om holdningene eller hverdagslivet til unge kvinner generelt i Teheran eller Iran gjennom denne artikkelen. Jeg anerkjenner det faktum at ira-

neres meninger om disse temaene varierer radikalt etter hvor man befinner seg i landet. Det er også store variasjoner innad i Teheran. Informantene mine tilhører et spesifikt sosialt miljø, derfor kan jeg ikke si at mine funn nødvendigvis er gjeldende for unge iranere generelt. Verdiene og meningene som blir presentert i denne artikkelen, er imidlertid typiske for de kvinnene jeg gjorde feltarbeid blant: unge, urbane middelklassekvinner i Teheran. Det er disse kvinnenes hverdagsliv og tanker jeg gjør et forsøk på å male et bilde av. Sosialantropolog Shahram Khosravi har jobbet med ungdom i de sørlige delene av hovedstaden gjennom en periode på flere år. Jeg har spesielt funnet inspirasjon i Khosravis bok *Young and Defiant in Tehran* (2008). Selv om Khosravis informanter har en annen type bakgrunn og kommer fra nabolag med en annen levestandard enn mine informanter, er det fortsatt likheter når det gjelder verdisyn og fremtidsdrømmer. Informantene mine kom fra typiske iranske middelklassefamilier. De aller fleste av dem hadde vokst opp i leiligheter i urbane strøk, og hadde tatt høyere utdanning. Blant informantene mine fantes det studenter blant annet innenfor arkitektur, engelsk, historie, biologi og litteratur. De fleste av dem hadde foreldre som hadde tilstrekkelige ressurser til å forsørge barna sine under studietiden, slik at de ikke hadde behov for deltidsjobb. Selv om informantene mine satte stor pris på landet sitt og iransk kultur, hadde mange av dem også en nysgjerrighet på verden, og et ønske om å oppleve den. Flere av dem ytret et ønske om å studere i utlandet, eller å flytte til Europa eller USA på permanent basis⁶. Dette er tankegods som Khosravi også beskriver i sitt arbeid om ungdom i sør-Teheran.

Jeg benyttet meg ikke av tolk under feltarbeidet. Alle informantene mine behersket et godt nivå av engelsk, som oftest takket være universitetsutdanning eller en spesiell interesse for språk, og dette ble dermed språket vi snakket oss imellom. Jeg deltok på persisk språkkurs under hele oppholdet mitt i Teheran og dette gjorde meg i stand til å klare meg gjennom hverdagssituasjoner, som for eksempel å ta taxi, handle dagligvarer og å lese skilt rundt omkring i byen. Dette ga meg også muligheten til å føre enkle samtaler på persisk. Hvis jeg snakket med noen om mer kompliserte temaer, og vedkommende ikke følte seg komfortable med å snakke engelsk, passet jeg på å alltid ha en av hovedinformantene mine ved min side for å bistå der min stotrende persisk kom til kort.

Jeg har anonymisert personene som presenteres i denne artikkelen i henhold til de antropologiske retningslinjene som gjelder anonymisering og personvern. Detaljer om familieforhold, yrker, navn og noen geografiske steder er endret. Jeg har forsøkt å gjøre det så nært umulig som mulig å knytte hendelser og utsagn sammen med enkeltpersoner, for å best mulig ta vare på personvernet til informantene mine. Alle informantene mine gav meg tillatelse til å bruke historiene deres og våre daglige samtaler i arbeidet mitt, og jeg la forholdene til rette så godt jeg kunne for at personene jeg snakket med skulle føle seg sikre på at jeg ikke kom til å misbruke informasjonen de gav meg. Jeg gjorde det klart og tydelig for dem at jeg ikke under noen omstendigheter kom til å bruke informasjon de gav meg med mindre de selv var komfortable med det. Fordi temaene vi snakket om ofte innebar kritikk mot den iranske staten og religiøse autoriteter, har jeg vært ekstra nøye med anonymiseringen av personene beskrevet i denne artikkelen.

6. Fremtidsdrømmene til informantene mine, og da spesielt de drømmene som omhandlet det å migrere til utlandet, er et tema jeg diskuterer nærmere og vier et kapittel til i min masteroppgave.

MOTE SOM MOTSTAND

Iranske kvinners agens er en viktig faktor når vi snakker om motstand i denne konteksten. Agens kan defineres som individers sosiokulturelle kapasitet til å gjennomføre handlinger (Ahearn, 2001: 112). Sherry Ortner argumenterer for to former for agens: agens som skjev maktfordeling manifestert gjennom undertrykkelse uttrykt fra den dominante parten og motstand uttrykt fra den undertrykkede parten, og agens som kulturelt sammensatte intensjoner og prosjekter (2001). Sistnevnte, agens som intensjoner og prosjekter, handler om et relativt vanlig hverdagsliv organisert rundt kulturelt forankrede prosjekter som gir livet mening og hensikt. Med andre ord, det er et forsøk på å leve i tråd med sine viktigste verdier, prosjekter og drømmer. Dette er et bevis på eksisterende agens, hva enn utfallet av disse prosjektene måtte være. Ortner argumenterer for at agens som intensjoner og prosjekter nødvendigvis ikke handler om motstand og undertrykkelse (2001). Ifølge henne handler det om at mennesker har ønsker og prosjekter som vokser ut av deres livsstrukturer. Selv om det uten tvil kan være problematisk å spekulere i menneskers intensjoner, vil jeg allikevel argumentere for at mine informanter uttrykker en form for agens som intensjoner når de velger tradisjonelle klesplagg og bruker dem på en utradisjonell måte. Det som karakteriserer handlingene til mine informanter er at de er drevet av en intensjon om å realisere sine personlige prosjekter og ønsker, blant annet å kunne ha friheten til å kle seg og oppføre seg slik de vil i det offentlige rom. De unge iranske kvinnene jeg ble kjent med uttrykket agens når de forsøkte å realisere sine ønsker og fremtidsplaner, og når de tok bevisste valg angående sin personlige klesstil, for å dermed kunne uttrykke misnøye og individualitet. De uttrykker agens i den forstand at de har spesifikke intensjoner om hvordan de ønsker å leve livene sine og hva de ønsker for fremtiden. Mange unge iranere, inkludert mine informanter, ytret et sterkt ønske om å migrere ut av Iran, enten for å studere eller for å skape seg et nytt liv i et annet land permanent⁷. Dette kan vise seg å være en problematisk prosess, på grunn av at iranere ofte har vanskeligheter med å få godkjent visum. Når disse planene og intensjonene for fremtiden ikke er mulige å realisere i det politiske klimaet de lever i, benytter kvinnene seg av spesifikke metoder for å uttrykke motstand mot dette politiske klimaet, for å forhåpentligvis bli i stand til å realisere planene sine. Å bruke tradisjonelle klesplagg på en utradisjonell måte er en av disse metodene. Ortner argumenterer for at det ikke nødvendigvis alltid er snakk om direkte politisk motstand mot dominans når det gjelder kvinners aktivitet i Midtøsten. Ofte handler kvinners handlinger like mye om å kjempe for friheten til å realisere sine drømmer, livsprosjekter og fremtidsplaner (Ortner, 2001).

Hverdagslig motstand kan ikke bli diskutert uten å trekke inn James Scotts arbeid *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance* (1989). I tråd med Scott ønsker jeg å peke på at selv om mine informanters handlinger som angikk klespraksis ikke var organiserte eller koordinerte, er de allikevel valide og interessante uttrykk for misnøye og motstand. Jeg vil argumentere for at denne måten å uttrykke tankegods og verdisyn på gjør seg gjeldende i mangel på andre former å gjøre motstand på i et presset politisk klima.

7. Dette aspektet utdyper jeg nærmere i min masteroppgave avlagt i 2018 ved Universitetet i Bergen: «I love my country, but it needs to change»: An ethnography of defiance, public space and migration among young middle-class women in Tehran, Iran.

Å GJØRE DET TRADISJONELLE UTRADISJONELT

Hejab har blitt et symbol på iranske kvinners opposisjon på flere måter. Under protestene mot Muhammad Reza Shahs politikk kledde mange kvinner seg i hejab, selv om de frem til det tidspunktet hadde vært motstandere av denne praksisen. Dette ble gjort for å uttrykke solidaritet med kvinner som ønsket muligheten til å kunne bruke hejab i offentlige rom uten å bli arrestert eller tvunget til å ta den av. Den modifiserte versjonen av hejab jeg observerte under mitt feltarbeid i Teheran, er en lignende strategi for å uttrykke motstand og misnøye ved hjelp av klespraksis. Mange unge kvinner i dagens Iran bruker sin modifiserte form for hejab, som strider mot lovverket, til å uttrykke at de er misfornøyde med de sosiale og politiske forholdene i landet. «Hvis du ikke har muligheten til å kle av deg, hvorfor ikke dekke deg til på en ukorrekt måte?», spør Tehreem Asghar (2015) i sin artikkel *Good Hejabi, Bad Hejabi: The Politics of Women's Clothing in Iran*. Informantene mine personliggjorde og tilpasset klesstilen sin, og utfordret dermed den tradisjonelle hejaben og den lovpålagte kleskoden. Mine informanters strategi gikk ut på å bruke det religiøse og tradisjonelle plagget hejab på en utradisjonell måte. Denne strategien er på mange måter essensen av den nåværende formen for hverdagslig motstand blant unge kvinner i Teheran.

Bahar var en av mine nøkkelinformanter. Hun var 29 år gammel, og hadde bodd i Teheran hele sitt liv. Bahar uttrykte ofte sterk misnøye med hvordan den iranske staten opererte for å kontrollere innbyggerne i landet, og da spesielt kvinner. Hun kritiserte ofte hvordan staten aktivt gikk inn for å kontrollere kvinners moral og oppførsel gjennom å kontrollere klespraksisene deres. Den iranske statens definisjon av den ideelle kvinnen innebærer karakteristikk som for eksempel nedtonet, tildekket og rolig. Kvinnen skal etter statens definisjon kjenne sin plass i offentlige og private kontekster. «Hva er det som får en gjeng gamle menn til å tro at de kan bestemme over meg og hvordan jeg velger å kle meg?», var en setning jeg ofte fikk høre fra Bahar når vi diskuterte dette temaet. Hun var den av informantene mine som kledde seg mest utfordrende. Hun var aldri redd for å tøye grensene, kledde seg som oftest i for korte jakker, og lot ofte sjalet sitt skli for langt tilbake på hodet og ned på skuldrene. Hun la heller aldri restriksjoner på egen oppførsel, og var ikke redd for å stikke seg ut i mengden på offentlige steder, til tross for konsekvensene det kunne ha dersom hun ble oppdaget av representanter for det statlige moralpolitiet. Unge kvinner forsøker ofte å holde denne type oppførsel borte fra gaten og andre offentlige steder, fordi sjansen er vesentlig større for å bli oppdaget av moralpolitiet på slike steder. Bahar fortalte at sammensetningen av klesplaggene hennes var nøye gjennomtenkt, og intensjonen var å signalisere et spesifikt budskap til omverdenen. Hun forklarte intensjonen sin til meg på denne måten:

Jeg kler meg som regel i sterke farger, og klær med mønster. Jeg sminker meg mye, og som du vet er leppestiften min alltid rød! Klærne mine er på grensen til hva som er lovlig, men allikevel ikke helt ulovlige. Som du har sett, er sjalet mitt er alltid plassert langt bak på hodet, og håret mitt henger veldig synlig foran. Min hensikt med å kle meg på denne måten, selv om jeg vet at jeg risikerer å bli trakassert av politiet, er å sende en beskjed til de som bestemmer om at jeg nekter å la dem fortelle meg hvordan jeg skal se ut. Dette er noe jeg ønsker å bestemme over selv, og jeg viser dette ved å balansere mellom hva som er lov og ikke når det gjelder klesstilen min.

Under oppholdet mitt i Teheran foregikk det en offentlig debatt angående private biler og kvinners kleskode. Myndighetene uttalte bestemt at man som passasjer i en bil oppholder seg i det offentlige rom, og kvinner må kle seg deretter når de ferdes på Teherans veier. Flere kvinner hevdet derimot at private biler er private områder, og de krevde å få lov til å kle seg som de selv ønsket når de oppholdt seg i bilene sine. Særlig Bahar var engasjert i denne debatten og hadde sterke meninger. Jeg og Bahar kjørte mye sammen i bilen hennes, og hun var bestemt i måten hun oppførte seg på og kledde seg på under kjøreturene våre. Vinduene på bilen var som regel alltid rullet ned, med popmusikk pumpende ut i offentligheten. Bahars sjal ble ofte blåst ned av på skuldrene hennes av vinden som kom inn vinduet, og hun brydde seg sjelden med å rette det opp. Hvis vi kjørte sakte i kø, som skjer temmelig ofte i Teherans kaotiske trafikk, hendte det at menn som gikk på fortauet ved siden av veien eller satt i forbigående biler ropte til Bahar, og kommanderte henne til å «kle seg skikkelig» eller «kle på seg igjen». De oppførte seg til en viss grad som en form for sivilt moralpoliti. Bahar syntes dette var både irriterende og opprørende, og hun var dypt uenig i at myndighetene eller medlemmer av sivilbefolkningen skulle ha definisjonsmakt når det gjaldt hennes kropp og eiendom. Bahar var krystallklar på sin motivasjon for å kle seg slik hun gjorde, som kunne tolkes som provoserende klespraksis av enkelte, og som definitivt falt innenfor kategorien badhijab. «Jeg kler meg slik delvis fordi det er min personlige smak, men ikke minst fordi jeg ønsker å vise at jeg ikke er enig i reglene, eller måten landet mitt blir styrt på nå», fortalte hun meg. Intensjonen bak klespraksisen hennes var todelt, og dette var også tilfellet for flere av de andre informantene mine i Teheran.

Laleh, en annen av mine nøkkelinformanter, reflekterte ofte over hva slags konsekvenser klesstilen hennes kunne ha for omgivelsene rundt henne, og for hvordan andre mennesker oppfattet henne. En formiddag i mars var vi ute og gikk en tur sammen i en av de mange urbane parkene i nabolaget vårt. «Når vi ikke har lov å vise vår misnøye offentlig i gatene, er kroppene våre det eneste verktøyet vi har», sa hun og så på meg med en frustrert mine. Laleh var 24 år, og hadde vokst opp i en annen storby lenger sør i Iran. Hun hadde kommet til Teheran et halvt år tidligere for å studere ved et av byens universiteter. Foreldrene hennes var religiøse, og oppveksten og ungdomsårene hennes hadde i stor grad vært preget av hennes foreldres verdier. Laleh fortalte at hun alltid hadde kledd seg på en relativt konservativ måte, men at både klesstilen og verdisynet hennes hadde endret seg etter at hun hadde flyttet til Teheran for å studere:

Jeg pleide å kle meg mye mer tildekket når jeg bodde i samme by som foreldrene mine. Jeg var veldig påvirket av hvordan de mente en ung kvinne burde kle seg. Etter at jeg kom hit til Teheran og har bodd alene uten foreldrene mine, har jeg blitt mer påvirket av venninnene mine og livet generelt i en storby som dette. Jeg innser at det er flere perspektiver på livet enn bare mine foreldres syn. Jeg skjønner at jeg kan kle meg slik jeg vil, og fortsatt være en bra kvinne. Det regimet mener er en dårlig måte å kle seg og oppføre seg på, er ikke nødvendigvis det samme som å være en dårlig kvinne. Jeg mener vi kvinner burde få lov til å definere dette selv – hva det vil si å være en bra kvinne.

Laleh nevnte også at ved å kle seg som hun selv ønsket, uttrykte hun en form for misnøye med det rigide klesreglementet. «Men, jeg vil si at jeg kler meg jo ikke fullstendig som jeg selv skulle ønske at jeg gjorde», la hun til. Videre forklarte hun:

Hvis reglene ikke eksisterte, kunne jeg for eksempel ha gått i shorts eller en kjole. Det er ikke sikkert jeg hadde ønsket å gjøre dette, men jeg hadde i det minste hatt muligheten. Jeg mener at det er nettopp dette mange av oss ønsker, muligheten til å fullstendig selv bestemme hvordan vi vil kle oss og oppføre oss – hva enn dette måtte innebære!

Dette aspektet diskuterte jeg ofte med de unge kvinnene jeg tilbrakte tid med. Ville de ha kledd seg annerledes dersom den obligatoriske kleskoden forsvant neste dag? Laleh vokste opp i et religiøst hjem, men var ikke lenger praktiserende muslim. Hun fortalte at hun ofte var frustrert over tanken på at hennes egne verdier ikke samsvarte med verdiene foreldrene hennes uttrykte. Hun kledde seg mer tildekket enn de fleste andre informantene mine, og hun hevdet at dette stammet fra hennes oppvekst med innflytelse fra foreldrene. Moren rettet ofte på klærne hennes, og ba henne kle seg annerledes og mer tildekket. Laleh fortalte meg om den rigide sosiale kontrollen som blir utøvd over kvinner og jenters kroppar i offentlige rom, både av eldre kvinner og statlige agenter. Dette var mye av grunnen til at hun nødvendigvis ikke umiddelbart ville kledd seg annerledes om det plutselig hadde blitt lovlig. Laleh reflekterte mye over denne problemstillingen, og delte ofte tankene sine med meg:

Jeg ville nok kanskje gjort dette gradvis, kledd meg annerledes og kledd meg mindre tildekket over tid. Når det å dekke seg til er det eneste man kjenner til, kan det være skremmende å gi slipp på det. Dessuten kan man få mange negative reaksjoner hvis man plutselig begynner å kle seg annerledes. Folk trenger tid til å bli vant med nye ting.

I tillegg til moralpolitiet er spesielt eldre kvinner delaktige i arbeidet med å irettesette kvinner og jenter som har en klesstil som kategoriseres som badhejab i urbane offentlige rom. Disse irettesettelsene fra eldre kvinner kan komme i form av høylytt utskjelling på gaten eller et annet offentlig sted, eller en mer diskrete form for tilsnakk. Til forskjell fra moralpolitiet har ikke eldre kvinner noen formell makt over kvinnene de irettesetter. Når det er sagt, så kan den sosiale kontrollen og uformelle makten de eldre kvinnene utøver være minst like sterk og stigmatiserende som den formelle makten som utøves av moralpolitiet. Det statlige moralpolitiet kan ta i bruk arrestasjoner og vold når de skal sanksjonere kvinner som bryter kleskoden. Det kan argumenteres for at den verbale volden og ryktespredningen man kan bli utsatt for ved å bli sanksjonert av eldre kvinner eller andre sivile på offentlige steder, kan for mange unge kvinner oppleves minst like ille som å bli arrestert for brudd på kleskoden.

«TEHRAN BY NIGHT»

Shahrazad var 28 år, og en informant jeg tilbrakte mye tid sammen med. Hun gikk ofte på private fester hjemme hos vennene sine i helgene, og satte stor pris på disse midlertidige avbrekkene fra et rigid hverdagsliv. «Hvis jeg ikke kan bestemme over oppførselen eller kroppen min på gaten, så skal jeg i alle fall gjøre det innenfor husets fire vegger!», var en type argumentasjon jeg ofte fikk høre fra henne når vi snakket om fester og andre sosiale sammenkomster som foregikk bak lukkede dører i Teheran. Det er alltid risiko forbundet med å oppholde seg på fester og sosiale sammenkomster med alkohol i Iran, fordi både

kjøp, salg og bruk av alkohol og andre rusmidler er strengt forbudt. Det er allikevel mange som er involvert i ulovlig bruk av rusmidler, og importører innhenter store økonomiske fortjenester. Shahrzad fortalte meg at vertskapet ofte har avtaler med det lokale politiet i form av bestikkelser, slik at festene kan foregå uforstyrret. Det er imidlertid ikke alle som kan komme unna med denne løsningen på problemet. Personer fra arbeiderklassen og lavere middelklasse har som regel ikke tilstrekkelige økonomiske ressurser til å bestikke politiet, og blir dermed i større grad arrestert og straffet for alkoholrelaterte lovbrudd.

Det første jeg la merke til da jeg deltok på min første sosiale sammenkomst i Teheran, var hvordan de iranske kvinnene kledde seg ved festlige anledninger. Det var høy glamourfaktor, og både menn og kvinner ikledde seg de fineste klærne de hadde. Høye hæler, glitrende kjoler, korte skjørt og dress karakteriserte disse sosiale sammenkomstene. Jeg opplevde opptil flere ganger å få kommentarer fra andre festdeltakere om hvorfor jeg ikke hadde pyntet meg, og hvorfor jeg så «hverdagslig ut». Man kan argumentere for at måten unge menn og kvinner kler seg på når de deltar på sosiale sammenkomster, i tillegg til den utbredte bruken av rusmidler, kan ses på som en form for subtil motstand mot det etablerte lovverket som eksisterer i Iran. Som Shahrzad sa, mange unge iranere lever ut sine innerste fantasier på denne måten innenfor husets fire vegger. Selv om de opplever en relativ trygghet i private hjem, er sjansen for å bli oppdaget av en nabo eller moralpolitiet alltid reell.

KONKLUDERENDE BEMERKNINGER

Kan disse iranske kvinnenes bevisste og gjennomtenkte handlinger tolkes som et uttrykk for deres misnøye med de statlige restriksjonene de lever under? I denne artikkelen har jeg vist at selv om kvinnenes handlinger ikke er organiserte, er de uttrykk for motstand og misnøye og helt i tråd med James Scotts teori om hverdagslige former for motstand (Scott, 1985). Det er mangel på andre måter å uttrykke motstand på som fører til at klespraksis blir et sentralt og viktig virkemiddel for iranske kvinner. Ved å ikke ta av seg sjålet fullstendig, men plassere det langt bak på hodet, balanserer kvinnene i grenselandet mellom det som er akseptabelt og det som er uakseptabelt. Ved å modifisere antrekkene sine, unngår de å direkte bryte kleskoden og dermed risikere arrest eller fysisk avstraffelse. Samtidig får de uttrykket misnøye ved å ikke følge reglene slavisk. I tråd med Ortner (2001) argument har jeg pekt på at unge kvinners uttrykk for misnøye gjennom klespraksis er et forsøk på å leve i tråd med deres viktigste verdier, prosjekter og drømmer. Dette er et bevis på eksisterende agens, hva enn utfallet av disse prosjektene måtte være. Jeg vil si at det nødvendigvis ikke er nyttig å avgjøre om iranske kvinners handlinger er ren politisk motstand eller ikke. Jeg anser det som viktig og fordelaktig å dokumentere hva som skjer blant unge iranere og hva de mener om måten landet deres blir styrt på. Ved å undersøke dette vil vi kunne forstå mer om hva som er viktig for store deler av den iranske befolkningen, samt hva de ønsker for fremtiden. Som vi har sett, er det mange unge iranere som bruker klespraksis og en bestemt type oppførsel for å uttrykke motstand. Kroppen blir et sted hvor det er mulig å uttrykke motstand mot ulike restriksjoner og normer i samfunnet, og klespraksis og oppførsel blir verktøy for å gjøre nettopp dette. Mine funn samsvarer med det Pardis Mahdavi (2009) beskriver når hun refererer til sitt eget feltarbeid i Teheran og sier at det som for noen kanskje kunne virke som personlig klessmak eller respons til gruppepress, faktisk var nøye

gjennomtenkte handlinger med intenderte resultater. Altså, kvinnene kledde seg ikke i strid med lovverket bare fordi det var deres personlige smak eller en reaksjon på gruppepress. Mange av dem gjorde det også for å utrykke sin politiske mening. Dette samsvarer med de observasjonene jeg gjorde under feltarbeidet i Teheran. I et samfunn som Iran, der åpenlys og organisert demonstrasjon anses for å være ekstremt risikofyllt, viste det seg at det å vise misnøye med det politiske systemet gjennom klespraksis, var en motstandsmetode som innebar minimal risiko for mine kvinnelige informanter.

REFERANSER

- Ahearn, L. M. (2001). Language and Agency. *Annual Review of Anthropology*, 30 (1), 109–137.
<https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.30.1.109>
- Asghar, T. J. (2015). Good Hijabi, Bad Hijabi: The Politics of Women's Clothing in Iran. *Journal of Georgetown University – Qatar Middle Eastern Studies Student Association*, 2015 (1), 2-11.
<https://doi.org/10.5339/messa.2015.10>
- Axworthy, M. (2016). *Revolutionary Iran: A History of the Islamic Republic*. Oxford: Oxford University Press.
- Direnberger, L. (2011). From the street to the internet: Feminine and feminist contestation in Tehran. Moving gender in the post-electoral demonstrations in Iran in 2009. *Justice Spatiale, Spatial Justice* (<https://www.jssj.org>), 2011 (3), 1-9. Hentet fra: <https://www.jssj.org/wp-content/uploads/2012/12/JSSJ3-12en.pdf>
- Guindi, F. E. (2003). *Veil: Modesty, Privacy and Resistance* (First Edition). New York: Bloomsbury Academic.
- Khosravi, S. (2008). *Young and Defiant in Tehran*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Luhrmann, T. M. (1996). *The Good Parsi: The Fate of a Colonial Elite in a Postcolonial Society*. Cambridge: Harvard University Press.
- Mahdavi, P. (2009). *Passionate Uprisings: Iran's Sexual Revolution*. Palo Alto: Stanford University Press.
- MEHR – Mission for the Establishment of Human Rights in Iran. (2007). *Islamic Penal Code of Iran*. Hentet fra: http://mehr.org/Islamic_Penal_Code_of_Iran.pdf
- Mir-Hosseini, Z. (1996). Women and Politics in post-Khomeini Iran: Divorce, Veiling and Emergent Feminist Voices. In Afshar, H. (Red.) *Women and Politics in the Third World*, (s. 142–170). New York: Routledge.
- Ortner, S. B. (2001). Specifying Agency: The Comaroffs and Their Critics. *Interventions*, 3 (1), 76-84.
<https://doi.org/10.1080/13698010020027038>
- Scott, J. C. (1985). *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Resistance*. Cambridge: Yale University Press.